

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI ■ ■
HZ. ÖMER
S E M P O Z Y U M U

Editör
Ali AKSU

2. Cilt

SİVAS/2018

HZ. ÖMER'İN MÜSLÜMAN AİLE YAPISINI OLUŞTURURKEN GÖZETTİĞİ PRENSİPLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Ramazan ÖGTEM**

GİRİŞ

Hiz. Peygamber (SAV)'den sonra uygulama, tasarruf ve içtihatlarıyla Müslümanların sonraki asırlara en çok etki eden halifenin Hiz. Ömer olduğu anlaşılmaktadır. Onun bakış açısı hem kendi dönemindeki İslam toplumuna rol modeliği, hem de içinde bulunduğu ahabın tavrını yansıması bakımından önemlidir. Bu yüzden Hiz. Ömer'in aileyi ilgilendiren meselelere dair yaklaşımının tespit edilmesi, ilk dönem Müslümanlarının aile anlayışının bilinmesine de katkı sağlayacaktır.

Aile, toplumun temel yapıtaşı olduğu gibibireylerin psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşıladığı en önemli kurumdur. İslam'ın en iyi yaşandığı ortamın aile olduğu gerçeğinden hareketle söyleyebiliriz ki, bugün her zamankinden daha fazla kaliteli, işlevsel, sevgi ve saygıya dayalı, meşrû örf ve gelenegi yansıtan aile ortamlarına muhtacız.

Müslüman bireyin hayatını idame ettirirken referanslarını İslam'ın en iyi yaşandığı yıllar olan Hiz. Peygamber (SAV)'in ve güzide ahabının hayatlarından alması tabiidir. Müslümanlar için kutlu ve anlamlı bir dönemi ifade eden "asr-ı saadet" mefhumu, bir hayalden öte bir ideali temsil etmiştir. Hangi asır olursa olsun içinde yaşadığı şart ve ortamlarda İslam'a uygun nasıl yaşanacağını, sahâbe dönemi Müslümanlarının yaşayış ve bakış açılarına göre tespit etmeye çalışmak, öteden beri bu ümmetin temel prensibi olmuştur.

Bu bildiride Hiz. Ömer'in, başta Hiz. Peygamber (SAV) ve Hiz. Ebubekir ile birlikte geçirdiği zamanlardaki içtihat ve davranışları olmak üzere on yıllık hilafeti (634-644) boyunca aile ile ilgili konularda aldığı kararlara, karşılaştığı problemleri çözümleme yöntemine, tasarruflarıyla kendisinden sonraki Müslüman aile modeline katkısına yer verilecek, onun aile anlayışının temelleri tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bazen bu anlayışın Müslüman karakterimize yansıdığına vurgu yapılacak, bazen de güncel sorunlara Hiz. Ömer'in örnekliliği üzerinden çözüm aranacaktır.

* Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı.

1. Bekar ve Dulları Evliliğe Teşvik Etmesi

Hz. Ömer'in insanları evliliğe teşvik ettiği, bekârları evlendirme gayretinde olduğu görülmektedir. Örneğin, genç bir sahâbînin evlenebilmesi için aracı olmuş, kız kardeşini vermeye yanaşmayan adama, kız kardeşinin kabul etmesi halinde delikanlı ile evlendirmesini istemiştir.¹⁹⁶² Kocasını vefat eden kızı Hz. Hafsa'ya bir baba olarak eş aramış, bazı sahâbîlere teklifte bulunmuştur. Sırasıyla Hz. Osman ve Hz. Ebubekir'e teklif edip onlardan olumsuz cevap alınca üzülmüş, üzüntüsünü Allah Rasûlü (SAV) ile paylaşmıştır. Peygamberimiz (SAV) ise verdiği cevapla Hz. Ömer'i sevindirmiştir:

"Ya Ömer, sana Osman ve Ebubekir'den daha hayırlı bir damat, Osman'a da senden daha hayırlı bir kayınpeder tavsiye edeyim mi?" diye sorunca Hz. Ömer, *"Evet Ya Rasûlallah"* der. Bunun üzerine Rasûlullah (SAV), *"Sen kızım Hafsa'yı bana nikahlarsın, ben de kızım Ümmü Gülsüm'ü Osman'a nikahlarım."* buyurdu.¹⁹⁶³

Hz. Ömer'in bu tavrından ve Hz. Peygamber (SAV)'in uygulamasından bazı neticeler çıkarılabilir:

- Bir babanın dul veya bekar kızını evlendirme isteği taşımasında ve birisine teklif etmesinde bir mahzur bulunmamaktadır. Fakat Hz. Ömer'in bu tavrını her topluma teşmil etmek, bütün babalardan aynı tavrı beklemek gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla Hz. Ömer'in bu davranışında örfün etkisini gözden kaçırmamak gerekir.
- İslam'ın faziletli insanlarla evlenmeye ve evlendirmeye teşvik ettiği tespit edilebilir. Görüldüğü gibi Hz. Ömer de başta Allah Rasûlü (SAV) ile olmak üzere evlilikler yoluyla faziletli insanlarla akrabalık bağı kurma gayretinde olmuştur.

2. Makûl Bir Süre Dışında Eşlerin Birbirinden Uzak veya Ayrı Kalmasına İzin Vermemesi

Hz. Ömer'in insanların psikolojik ve fizyolojik durumlarını dikkate alarak makûl bir süre dışında eşlerin birbirinden uzak veya ayrı kalmasına izin vermediği görülmektedir. Rivayetlerde farklı şekillerde yer aldığı üzere seferlere çıkan askerlerin eşlerinden "dört veya altı aydan fazla" ayrı kalmamasını, hanımın yalnız bırakılmamasını istemiştir.¹⁹⁶⁴ Yine Hz. Ömer'in bazı savaşlara ev-

¹⁹⁶² Sallâbi, Ali Muhammed, *Faslu'l-Hitâb fî Sireti İbni'l-Hitâb Emîru'l-Mu'minîn Ömer b. el-Hattâb Şahsiyyetuhu ve Asruhu*, Kâhire, 2002, s.173; Ayrıca eserin tercümesi için bk., Mehmet Akbaş, *Müminlerin Emiri Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Yaşadığı Çağ*, Ravza Yay., İstanbul, 2008, s.185.

¹⁹⁶³ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Zührî (ö.230), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, el-Mektebetü'l-Hancı, thk. Ali Muhammed Ömer, X, 81-82; Buhârî, Meğâzî, 9; (3783).

¹⁹⁶⁴ Abdürrezzak, *el-Musannef*, VII, 151-152, hadis no: 12593-4; thk. Habiburrahman A'zamî, Beyrut, el-Mektebu'l-İslâmî.

li insanlar yerine bekârları göndermeyi tercih ettiği görülmektedir.¹⁹⁶⁵ Valilerine yazdığı bir mektupta da Hz. Ömer, insanları ailelerinden uzak sınır boylarında tutarak fitneye düşürmemelerini istemiştir.¹⁹⁶⁶

Aynı prensibin gereği olarak ordu komutanlarına mektup yazmış, Medine'ye uzun süre dönmemiş kişileri çağırıp, şu üç seçenekten birini kabul edip gereğini yapmalarını istemiştir: *"Buna göre ya evlerine ve ailelerine dönecekler, ya ailelerinin geçimini sağlayacak nafakalarını gönderecekler yahut eşlerinden ayrı kaldıkları süre içinde nafakalarını karşılamak suretiyle eşlerini boşayacaklar."*¹⁹⁶⁷

Hz. Ömer'in bu kararında, Medine sokaklarında dolaşırken savaş seferinde olan eşi için ağıt yakan bir kadının sözlerini duyması etkili olmuştur. Bu olay üzerine, Hz. Ömer, kızı Hafsa'ya gelerek bir kadının kocasından ne kadar ayrı kalabileceğini sormuş, ondan aldığı görüş doğrultusunda mezkur kararı vermiştir. Onun bu soruyu kızı Hz. Hafsa'ya sormasının Arap örfü açısından kabulü bir tarafa, bu hadiseden bazı neticeler çıkarılabilir:

Birbirinden uzak yerlerde çalışmak zorunda kalan eşlerin "eş durumu"ndan tayin haklarında iyileştirmeler yapılması, özellikle başta askerlik, polislik gibi ağır mesleklerde çalışanlar olmak üzere eşlerin belirli süreler arasında ailesinin yanında bulunabilmesine imkan sağlanması, aile ilişkilerinin daha sağlıklı devam etmesini sağlayacak, çocukların anne veya baba mahrumiyetinden kaynaklanan sıkıntılı durumunu hafifletecektir. Bunun için Hz. Ömer'in bu prensibinden ilham alarak, bazı akılcı tedbirlerin alınmasının faydalı olacağı ifade edilebilir.

3. Nasihati, Bir Yöntem Olarak Kullanması

Hz. Ömer'in aile içi ilişkilerde nasihati bir yöntem olarak kullandığı, zaman zaman eşlerine, kızına ve ailesinde problem yaşayan diğer insanlara çeşitli tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir. O, kimi zaman bazı davranışlarıyla Allah Rasûlü (SAV)'i bunaltan kızı Hafsa'ya nasihat etmektedir. Çünkü Hz. Ömer, Hz. Peygamber (SAV)'in Hafsa'yı boşaması endişesi taşıyordu. Hafsa'ya *"Sen Aişe gibi değilsin, o ne yaparsa yapsın Rasûlullah (SAV)'e sevimlidir, davranışlarına dikkat et!"* diyerek nasihat ediyordu. Bu nasihatlerin birinde Hz. Ömer, Hafsa'ya *Rasûlullah (SAV)'den isteklerini azaltmasını, eşini bunaltmamasını* tavsiye etmiştir.¹⁹⁶⁸ Başka bir seferinde ise iyice sertleşmiş kızı Hafsa'ya

¹⁹⁶⁵ İbn Sa'd, III, 355.

¹⁹⁶⁶ İbn Sa'd, III, 324.

¹⁹⁶⁷ Abdurrezzak, *el-Musannef*, VII, 93-94.; Ayrıca bk. Sifil, Ebubekir, *Hz. Ömer ve Nebevi Sünnet*, s.50.

¹⁹⁶⁸ Buhârî, Nikah, 83.

“*Rasûlullah (SAV), seni sevmiyor, ben olmasam seni çoktan boşamıştı.*” diyebilmiştir. Hafsa da bu söz üzerine hıçkırarak ağlamıştır.¹⁹⁶⁹

Hz. Ömer, yine eşini boşamak isteyen bir adama nasihat etmiş, evliliğin önemini anlatmıştır. Bu adama “*Eşini niçin boşamak istiyorsun?*” diye sorunca adam “*Çünkü onu artık sevmiyorum!*” cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Ömer, “*Nerede görülmüş bütün evliliklerin sevgi üzerine devam ettiği, nerede hakkı gözetme ve takdir etme!*” diyerek¹⁹⁷⁰ vefayı vurgulamıştır. Yine kocasının ilgisizliğinden yakınan bir kadının şikâyetini dinlemiş, kocasını çağırarak adama nasihatte bulunmuş, eşlerin birbiri üzerinde haklarının bulunduğunu söylemiştir.¹⁹⁷¹

Nasihat, her insanın zaman zaman kullanmak zorunda kaldığı, istikrarsızlığın ve huzursuzluğun baş gösterdiği anlarda evlilikleri kurtaran bir ilaç gibidir. Kendilerine nasihat edecek, makul fikirler verecek olgun insanlardan mahrum nice eşler ayrılığın eşiğine gelmiş yahut huzursuz bir hayat yaşayabilmektedir. Bu yüzden evliliklerde büyüğün küçüğe, yaşlının gence, olgunun haminsana nasihat ile yaklaşması bugün en çok ihtiyaç duyulan kıymetlerin başında gelmektedir. Bu sebeple nasihati bitmez tükenmez bir enerji olarak kullanmak, Müslümanların şiarı olmalıdır.

4. Müslüman Erkeklerin, Evlilikte Müslüman Kadınları Tercih Etmesini Teşviki

İslam, Müslüman erkeklerin iffetli Ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmelerine izin vermiştir.¹⁹⁷² Bunun yanında Müslüman kadınları, Ehl-i kitap kadınlarına üstün tutmaktadır. Özellikle bazı durumlarda Müslüman kadınların Ehl-i kitap kadınlara tercih edilmesi büyük önem taşımaktadır. Nitekim İslam alimleri, Müslüman kadının tercih edilmesine dair bazı hikmetler sıralamıştır:

1. İslam ümmeti, cihad eden bir ümmettir. Cihad sırasında Müslüman erkeklerin şehid olmaları durumunda dul kalan eşlerin ortada kalma ihtimali vardır. Müslüman kadınların ehli kitapla evlenmeleri haram olduğu için, dul Müslüman kadınların mağduriyeti söz konusudur.
2. Ehli kitap kadınların çocuklara kendi akidesini öğretme ihtimali vardır. Bu önemli bir endişedir.

¹⁹⁶⁹ Müslim, *Talak*, 30, (1479).

¹⁹⁷⁰ el-Câhuz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Kâhire, Mektebetü'l-Hancî, 1988, thk. Abdusselam Harun, II, 89.

¹⁹⁷¹ İbn Sa'd (ö.230/845), *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, IX/91; Abdürrezzak, *el-Musannef*, VII/149-150, hadis no:12586-9.

¹⁹⁷² Maide, 5. Ayet şöyledir: “... İman eden hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınları –zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğimiz taktirde- nikah-lamanız helaldir.”

3. Şer'î bazı hükümlerde Ehl-i kitap kadınların Müslüman eşlerine muhalefet etme ihtimali vardır. Akrabalık ilişkileri, yiyecek ve içeceklerdeki bazı haram şeylerde ihmalkâr davranma gibi.
4. Çocukların Müslüman ahlakı üzere yetiştirilememesi ve İslam'a göre büyü-tülememesi durumu vardır.

Bu gibi gerekçeler sebebiyle bazı alimler Ehl-i kitapla evliliği, Müslüman kadınların bulunmadığı zamanlarda bir ruhsat olarak değerlendirmişlerdir.¹⁹⁷³ Her halükârda zikredilen bu ihtimaller, Ehl-i kitapla olan evliliklerde geçerliliğini korumaktadır. Muhtemelen Hz. Ömer'in Müslümanları, Müslüman kadınlarla evlenmelerini teşvik etmesinde bu endişeler yatmaktadır.

Benzer endişeler, Müslüman fakat hassasiyet sahibi olmayan kişiler için de geçerlidir. Buna göre, evlenirken İslam'ın emir ve yasaklarına riayette titiz Müslümanı, böyle bir hassasiyet taşımayan birine tercih etmek Hz. Ömer'ce bir davranış olacaktır. Diğer güzellik, mal, mevki, meslek gibi meziyetler de tercih sebebidir lakin dindar olanın tercih edilmesi Hz. Ömer'in bakış açısını destekleyen bir davranıştır.

5. "Toplumcu" Bakış Açısı ve Toplumda Oluşabilecek Fitnelerin Önüne Geçmek İstemesi

Hz. Ömer, toplumun genelini ilgilendiren, toplumda değişim ve dönüşüme sebep olabilecek birçok meselede titiz davranmış, bireyin hakkı kadar meselenin topluma yansıyan yönünü dikkate almıştır. Onun toplumun genelini düşünen, bir davranışın toplumdaki yansımalarını hesap eden hassas tavrını birçok kararında görmek mümkündür. Örneğin -az önce dile getirdiğimiz gibi- Basra valisine mektup yazarak Ehl-i kitap kadınlarla evlenilmesini yasaklamış, vali ve yönetici konumdakilerin halkın önder ve örnekleri olması sebebiyle halka kötü örnek olmalarının önüne geçmeye çalışmış, bireyin hakkı kadar toplumun maslahatını gözetmiştir.

Yine boşanma olayının bütün bir toplumu etkileyen bir adım olduğunu, yıkılan bir aile yuvasının olumsuz etkisinin yalnızca iki insanla sınırlı kalmadığını aksine bütün bir toplumu ilgilendirdiğini dikkate alarak bir adamın boşanma talebini dikkate almamış, ona vefayı hatırlatmıştır. Boşanma eylemi genişçe bakıldığında bütün bir toplumu da etkileyen bir tercihtir.

Hz. Ömer, insanların iffetlerini korumak için bazen "abartı" denilebilecek bazı tasarruflarda da bulunmuştur: Bunlardan birinde Hz. Ömer, emniyeti sağlamak için çıktığı bir gecede yürürken kadınların kendi aralarında "Medine halkı içinde en parlak yüzlü adam kimdir?" diye konuştuklarını ve kadınlardan biri-

¹⁹⁷³ Şâkir, Mahmud, *el-Fârûk ve Usretuhu*, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1997, I. bs. s.384-386.

nin: “*Ebû Zi’b*” dediğini duymuştur. Hz. Ömer hemen bu adamı soruşturmuş, onu oldukça güzel çehreli bulunca sürgün etmiştir. Yine Nasr b. Haccac isimli başka bir şahsa da güzelliğinden dolayı aynı muameleyi yapmış ve Basra’ya göndermiştir.¹⁹⁷⁴

Yine güzel kokular sürmüş bir halde dışarı çıkan bir kadına “*Siz güzel kokular sürerek dışarı çıkıyorsunuz, erkekler sizi koklayarak fitneye düşüyor*” diyerek azarlaması,¹⁹⁷⁵ mescitte kadınların safları arasında dolaşırken bir kadından güzel koku duyması üzerine “*Hanginiz olduğunu bilsem ona şöyle şöyle ceza verirdim, sizden biri koku sürmek istediğinde kocası için sürsün.*”¹⁹⁷⁶ demesi, toplumda oluşabilecek olumsuzlukları önlemeye matuf örneklerdir. Yine yolda bir kadınla dikkat çekici bir şekilde konuşan adamı kamçısıyla sıkıştırınca, konuştuğu kişinin eşi olduğunu öğrenmiş, adamın bu davranışının gıybet ve sûi zâna sebep olabileceğini ifade etmiş, adama “*Eşinle yolda (dikkat çekecek şekilde) konuşma ki Müslümanlar aranızdan gıybet yapmasınlar.*” demiştir.¹⁹⁷⁷

Toplumda fitnelerin baş göstermesiyle olumsuz tesirini ilk görecekt olan yer ailedir. Bu yüzden olumsuz neticelere sebep olabilecek davranış ve tavırların bir toplumu alabora etmesine fırsat vermeden Hz. Ömer’in “abartı” denebilecek bazı tedbirler alması müsamaha ile karşılanabilir. Diğer taraftan sosyal hayattaki bazı yanlışlara karşı bir refleks geliştirilmesine, Hz. Ömer’in bu tavrı kaynaklık edebilir.

Yine kötü bir iş veya fiilin duyulması, sıradanlaşması ve örnek teşkil etmesi o kötülüğün gerçekleşmesinden daha zararlı olduğu anlamında kullanılan, dilimizde “şüyûu vukuundan beterdir” diye ifade edilen hassasiyet, Hz. Ömer’in uygulamalarında da görülmektedir.¹⁹⁷⁸

6. Kadınların Haklarını Korumak Hususundaki Hassasiyeti

Hz. Ömer’in kadınların erkekler üzerindeki hak ve hukukunu koruduğu, bu hususta hassasiyet sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer’in kızı Hafsa’ya bir kadının eşinden ayrı olarak yalnız bir şekilde kaç ay dayanabileceğini

¹⁹⁷⁴ İbn Sa’d, III, 329.

¹⁹⁷⁵ Abdürrezzak, *el-Musannef*, VI, 370, hadis no:8108. Ayrıca bk. Sifil, Hz. Ömer ve Nebvî Sünnet, s.49. Rivayetin tamamı şöyledir: Hz. Ömer, güzel kokular sürmüş bir halde dışarı çıktığını gördüğü bir kadının üzerine kamçısıyla yürüyerek “*Siz güzel kokular sürerek dışarı çıkıyorsunuz, erkekler sizi koklayarak fitneye düşüyor, zira erkeklerin kalpleri burunlarının etkilenmesiyledir.*” demiştir.

¹⁹⁷⁶ Abdurrezzak, *el-Musannef*, VI, 374, hadis no:8118.

¹⁹⁷⁷ Sallâbi, *a.g.e.*, s.176.

¹⁹⁷⁸ Yusuf b. Hasan b. Abdülhadi ed-Dımaşkî (940/1533), *Mahzu’s-Savâb fî Fezâili’l-Emîri’l-Müslimin Ömer b. el-Hattâb*, thk. Abdülaziz b. Muhammed, Riyad, Advâu’s-Selef, 2000, II, 709.

sormasında, kocasından şikayetçi olan kadını dinledikten sonra adama nasihat etmesinde, maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) halinde, eşlerini mirasından mahrum etmek için boşayan adamı uyarmasında,¹⁹⁷⁹ ümmü'l-veledin doğum yaptıktan sonra özgürlüğüne kavuşmasında, önce kadınların mehir üst sınırını 12 okka (480 dirhem) ile sınırlamak istemesi ve ashab kadınlarından birinin uyarısı ile içtihadından vazgeçmesi örneklerinde görüldüğü gibi Hz. Ömer'in kadınların hukukunu koruma konusunda hassasiyet sahibi olduğunu göstermektedir. Nitekim erkek egemen toplumlarda kadınların haklarının korunması, huzurlu ve kaliteli bir ailenin temini için olmazsa olmazdır. Toplumu yetiştiren, annedir. Annenin yeterince söz sahibi olamadığı birçok ailede farkına varılmadan güç zehirlenmesinden kaynaklı bir zulüm süreci yaşanabilmektedir.

7. İnsanların Dengiyle Evlendirilmelerini İstemesi

Hz. Ömer, insanların evlenirken birbirlerine denk olmalarını, bunun yanında kızların istemedikleri erkeklerle evlendirilmemesini istemiştir.¹⁹⁸⁰ Bu konuda şu olay örnek verilebilir: Medine'de aralarında ciddi yaş farkı bulunan bir karı-koca vardı. Kadının genç, adamın yaşlı olması ve aralarında yaş farkından kaynaklanan uyumsuzluk neticesinde kadın, kocasını öldürdü. Bunun üzerine Hz. Ömer, kadını hapsedti, halka da şöyle hitap ederek, "*Allah'tan korkmalarını, insanları dengiyle evlendirmelerini...*" istedi.¹⁹⁸¹

Bilindiği gibi başta yaş denkliği olmak üzere eşlerin birbirine diğer özellikler olarak denk olması evliliğin sağlıklı yürümesi, aile hayatının devamı için oldukça önemlidir. Hz. Ömer'in bu hassasiyeti taşıdığı, sağlıklı evliliklerin oluşması için topluma tavsiyede bulunduğu görülmektedir.

8. Kadınların Meşrû İş ve İsteklerine Engel Olmaması

Hz. Ömer'in kiskanç bir tabiatta olduğu rivayet edilmiştir. O, çok kışkırdığı eşi Âtike'nin mescide gitmesine sıcak bakmıyordu. Buna rağmen Allah Rasûlü (SAV) Müslüman erkeklerden, mescide gelmek isteyen kadınların men edilmemelerini istediği için eşine bir şey diyemiyordu. Âtike b. Zeyd de, Hz. Ömer'in bu konudaki düşüncesini bilmesine rağmen, eşinin kendisine doğrudan bir yasağı olmadığı için mescide gidip gelmeye devam etmiştir. Bu örnekte Hz. Ömer'in Allah Rasûlü (SAV)'in emrine tam uymak konusundaki hassasiyeti ve meşrû işlerde eşine gösterdiği müsamaha dikkat çekicidir.

¹⁹⁷⁹ Sallâbi, a.g.e., 353.

¹⁹⁸⁰ İbn Şebbe, II, 768-769, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, Dâru'l-Fikr, 1989, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Ayrıca bk. Sifil, Ebubekir, Hz. Ömer ve Nebevi Sünnet, s.51-52.

¹⁹⁸¹ İbn Şebbe, a.g.e. II, 769.

Hz. Ömer'in bu tavrından hareketle denebilir ki, insanların kendi görgü, şahsî düşünce ve tecrübelerinden istifadeyle verdiği kararlar, istek ve yasaklarının genişliği; o konuda Allah Rasûlü (SAV)'in açık tavrına kadardır. Hz. Peygamber (SAV)'in açık tavrını bildikten sonra çeşitli gerekçelerle başka yollara tevessül etmek Müslümanı vebal altına sokan bir davranış olabilir. Bunun yanında eşlerden birinin meşrû istek ve davranışlarında diğnerinin anlayışlı olması, aile saadetinin temini için hayati öneme haiz olduğu tespit edilebilir.

9. Aile Mahremiyetini Koruma Gayretinde Olması

Hz. Ömer'e göre üçüncü şahıslar, aile içi mahrem tartışmalara –ihtiyaç olmadıkça veya problem hukuki bir boyut kazanmadıkça– girmemelidir. Bu konuda hadis kitaplarında şöyle bir rivayet yer almaktadır. İbn Mâce'nin zikrettiğine göre, Eş'as b. Kays, Hz. Ömer'in "*Erkeğe, karısını ne sebepten dövdüğü sorulmaz.*"¹⁹⁸² dediğini rivayet etmiştir.

Bu hadisi araştırmacı İsa Akalın incelemiş, özetle Rasûlullah'ın (SAV)'in sözü olarak rivâyet edilmiş olan cümlenin aslında Hz. Ömer'in sözü olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir.¹⁹⁸³ Hz. Peygamber veya Hz. Ömer'in sözü olsun her halükârda, bu rivayetin Hz. Ömer'in anlayışını yansıttığı, Müslüman toplulukların aile anlayışına da etki ettiği söylenebilir.

Söz konusu hadis, klasik ve modern dönemde "*aile mahremiyetinin korunması*" açısından yorumlanmıştır. Ayrıca bu rivayete İmam Nevevî'nin Riyâzû's-Sâlihîn'de *Murâkabe* bölümünde ve "*Kendisini (doğrudan) ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi, kişinin iyi Müslüman oluşundandır.*" hadisinin hemen altında yer vermesi oldukça manidardır.¹⁹⁸⁴ Burada üçüncü kişilerin ailede zaman zaman yaşanan tatsızlıklara müdahale etmesinin doğru olmadığına ve kendisini doğrudan ilgilendirmeyen konuların peşine düşmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu hem aile mahremiyetinin korunması, hem de kişiyi doğrudan alakadar etmemesi açısından en sağlam yol olarak ifade edilmiştir.

Konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklarda yeterince açıklama bulunmaktadır. Burada iki açıklamaya yer verilecektir: "*Aile, ilâhî murâkabe şuurunun en çok işleyeceği kurumdur. Zira ailenin mahremiyeti vardır. O sebeple teftişe müsait değildir. Olay, açıklanması utanç verici veya çok özel bir sebebe bağlı olabilir. Bu mahremiyeti ifade için 'Kol kırılır yen içinde kalır' 'Kirlî çamaşırlar sokakta yıkanmaz' denilmiştir. Karı-koca arasındaki ilişkiler, onlara bırakılmıştır. Kendileri açmadıkça baş-*

¹⁹⁸² İbnMâce, *Nikâh*, 51; Ebu Davud, *Nikah*, 42.

¹⁹⁸³ İsa Akalın, "*Erkeğe, Karısını Niçin Dövdüğü Sorulmaz*" *Rivâyetinin Merfû'î Hadîs – Mevâkîf Hadîs İltibası Açısından Tahlili*, y:13, s:26, Güz:2015-2, s.143-159.

¹⁹⁸⁴ Nevevî, *Riyâzû's-Sâlihîn*, hadis no:68.

kaları aile sırlarını öğrenemezler. Halkımız ne güzel söylemiş: 'Karı-koca dövüşmüş, akli olmayan karışmış!' Hadîste, kocanın karısını dövmekten mutlak mânâda sorumlu olmayacağı söylenmiyor. 'Uhrevî sorumluluğu da yoktur' denilmiyor. Yine 'sorulma-ma' keyfiyeti, hâkim ya da kâdî'ya gelmemiş olaylar için geçerlidir. Yetkili makamlara ulaştırılan bir dövme olayı varsa, elbette haklının ortaya çıkması için o soruşturulacak ve araştırılacaktır."¹⁹⁸⁵

Yavuz Köktaş ise kadın ve erkeğin mahkemelik olmaları durumunda hâkimin dövme sebebini sorabileceğini; ayrıca dövme olayı sokak gibi kamusal alanlarda olması durumunda sorulabileceğini ve müdahale edilebileceğini; ancak dövme fiili karı koca arasındaki mahrem durumlar (cinsel hayat) ile ilgili olarak evde gerçekleşmişse bunun sorulmayacağına anlatıldığını belirtmektedir.¹⁹⁸⁶

10. İnsanların Mecaz veya Kinaye Yoluyla Meramını İfade Etmesini Onaylaması

Hz. Ömer'in eşlerin birbiri üzerindeki hakları gözetmesini istediği ifade edilmişti. Ancak yine de eşler arasında bazı problemlerin çıkması kaçınılmaz olabilmektedir. Problemler içerisinde özellikle mahrem hususların kinaye ve mecaz yoluyla dile getirilmesini Hz. Ömer'in hoş karşıladığı görülmektedir. Bu duruma şu hadise örnek verilebilir. Bir kadın Hz. Ömer'e gelerek şöyle demiştir:

"Ey Müminlerin emiri! Sana insanların en iyisini şikayete geldim. Öyle birisi ki, amelde onu geçen veya onun kadar amel eden kimse pek azdır. Geceleri sabaha kadar namaz kılar, gündüzleri de hep oruçla geçirir..." Bu sözlerden sonra kadın utancından asıl demek istediğini diyemez ve "Ey müminlerin emiri, beni bağışla." diyerek geri çekilir. Hz. Ömer, kadının asıl demek istediğini anlayamamış, eşinden övgüyle bahsettiği için memnun olmuştur. O esnada halifenin yanında bulunan Ka'b b. Sûr (RA), kadının söylemek istediğini utancından dolayı Hz. Ömer'e ifade edemediğini, kadının kocasından "kocalık vazifelerini" yapmadığından şikâyet ettiğini söyleyerek Hz. Ömer'i uyarmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, durumun farkına varan Ka'b b. Sûr'dan bu konuda hakemlik yapmasını istemiştir, o da şöyle bir hüküm vermiş ve kadının kocasına şöyle demiştir:

"Allah Tealâ erkeklere hitaben: **"Sizin için helal ve hoş olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olarak nikahlayabilirsiniz.."** (Nisâ, 4/3) diye buyurduğuna göre, en çok üç gün peş peşe oruç tutabilirsiniz; dördüncü günü tutmaman gerekir. En

¹⁹⁸⁵ M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, RaşitKüçük, *Riyâzû's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölümleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997, I, 321-322.

¹⁹⁸⁶ Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 287-288.

çok da üç gece sabaha kadar ibadet edebilirsin; dördüncü gece kocalık vazifeni yapman gerekir." Hz. Ömer (RA) Ka'b b. Sûr'un bu ince anlayışını beğenmiş, verdiği hükmü methetmiş ve onu Basra Kadısı olarak atamıştır.¹⁹⁸⁷ Burada Hz. Ömer, takvalı olma gibi sebeplerle bile olsa bir kocanın eşinden üç günden fazla ayrı kalmaması gerektiğine hükmetmiştir. Bu örnekten Hz. Ömer'in tariz, mecaz veya ima yoluyla soru sorulmasını ve eşler arasındaki problemlerin dile getirilmesini beğendiği, aile içi bazı mahrem hususların ancak bu şekilde dile getirilmesini uygun gördüğü çıkarılabilir. Aksi taktirde Hz. Ömer, olayı kadından dinlediği ilk anda anlayamadığında bu gibi istek ve şikayetlerin daha açıktan yapılmasını isteyebilir ve emredebilirdi. Fakat bunu yapmadı.

11. Ailesini Haramdan Koruması

Hz. Ömer, insanlara yasak koyduğu hususlarda kendi ailesinin daha titiz davranmasını istiyordu. Bu maksatla ailesine ve akrabalarına sık sık uyarıda bulunuyordu. Aile ve akrabalarına kamu görevi vermek istemiyordu. Halife ile akrabalık bağı sebebiyle akrabalarına iltimas edilmesinden çekiniyor, onların kazandığı mallarda titizlikle sorgulama yapıyordu.

Yine Hz. Ömer'in ailesini kamu mallarına bulaştırmama ve haramdan uzak tutmak gayesi dikkat çekicidir. Bir gün Bahreyn'den bir miktar ganimet olarak misk ve amber gelir. Hz. Ömer bu malları eşit bir şekilde taksim edebilecek birini düşünürken, eşi "Onu ver bana ben ölçeyim, bu işi iyi yaparım." deyince, "*Korkarım ki onun bir kısmı eline dökülür ve sen de Müslümanların malından kendine sürersin.*"¹⁹⁸⁸ cevabını verir. Bu iş için başkasını görevlendirir.

12. Ceza Hususunda Ailesini Kayırmaması

Hz. Ömer, ceza hususunda ailesindeki bireylere bir ayırım gözetmemiş, Abdurrahman Ebû Şahmete isimli oğluna zina suçu sebebiyle herkesin içinde yüz değnek cezasını uygulamıştır. Oğlu, bu cezanın gizli bir ortamda infaz edilmesini istediye de "*Müminlerden bir grup şahitlik etsin...*"¹⁹⁸⁹ emr-i ilahi gereği mescitte uygulamıştır.¹⁹⁹⁰ Bunun yanında Hz. Ömer, başkalarını uyardığı hususlarda aile bireylerinin daha fazla titiz davranmalarını; aksi takdirde başka insanlara verdiği cezanın iki katını uygulayacağını söyleyerek kendi ailesinin toplumdaki rol modelliğine dikkat çekmiştir. Zira rol model kötü olursa bütün bir toplumun, onu örnek alarak kötülüğe dalma ihtimali vardır.

¹⁹⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, IX, 91, Abdürrezzak, *el-Musannef*, VII, 149-150, hadis no:12586-9.

¹⁹⁸⁸ İbn Şebbe, II, 703.

¹⁹⁸⁹ Nur, 2.

¹⁹⁹⁰ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, III, 143-144.

13. Hz. Ömer'in Sert Mizaçlı Olması Yanında Sabırlı Bir Eş Olması

Hz. Ömer'in sert mizaçlı bilinmesinin yanında eşine karşı sabırlı davranışına dair bir rivayet İmam Zehebî'nin *"el-Kebâir"* isimli kitabında yer almaktadır. Zehebî, *"kadının erkeğe nüşûzu"* bölümünde çeşitli rivayetlere yer verdikten sonra erkeğin kadına iyilikle muamele etmesinin gerektiğini ifade etmek için bu rivayete senetsiz bir şekilde "ruviye" lafzıyla yer vermiştir. Hz. Ömer'in sabrına işaret eden hadise şöyledir:

Hz. Ömer'in (RA) hilâfeti zamanında bir adam davranışlarını beğenmediği karısını şikâyet etmek üzere halifenin evine gelir. Kapının önüne oturur ve Hz. Ömer'in çıkmasını beklerken içeriden sesler gelir. Hz. Ömer'in hanımı halifeye bağırıp çağırmakta ve fakat Hz. Ömer ise cevap vermemektedir. Bu duruma şahit olan adam zavallı boynunu bükerek: *"Bütün sertliğine ve ciddiyetine rağmen, bir de mü'minlerin emiri olmasına rağmen Hz. Ömer'in hâli böyle olursa, benim derdime nasıl çâre bulabilir!?"* diye düşünür ve kalkıp giderken Hz. Ömer dışarı çıkar, adamın arkasından: *"Hayrola, derdin neydi?"* diye seslenir. Adam da der ki: *"Ey Mü'minlerin emiri! Eşimin kötü huylarını ve bana olan saygısızlığını şikâyet etmek üzere gelmişim. Senin eşinin de sana karşı olmadık sözler söylediğini duyunca vazgeçip geri döndüm ve kendi kendime: "Mü'minlerin emiri karısıyla böyle olunca, benim derdime nasıl devâ bulacak?" dedim. O zaman Hz. Ömer adama şunları söyledi: "Kardeşim, karımın benim üzerindeki hakları sebebiyle ona katlanmaya çalışıyorum. Zira o benim yemeğimi pişirmekte, elbiselerimi yıkamakta, çocuklarıma sütannelik yapmaktadır. Halbuki o bütün bunları yapmak zorunda değildir. Üstelik gönlümün harama meyletmesine engel olan da odur. Bu sebeple onun yaptıklarına katlanıyorum."* Bu sözleri duyan adam: *"Ey Mü'minlerin emiri! Benim eşim de aynen öyle,"* dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer adamı: *"Haydi kardeşim, eşine katlanmaya bak! Hayat dediğin göz açıp kapayana kadar geçiyor!"* diye teselli etti.¹⁹⁹¹

SONUÇ

Allah, insanoğlunu geçici dünya hayatına imtihan etmek için göndermiş, asıl gaye ahiret olmakla birlikte bireyin dünya ve ahiret saadetini elde etme yolunda çaba göstermesini istemiştir. İki cihan saadetini elde etmenin temelini ise Allah'ın rızasına uygun şekilde kurulmuş bir "aile hayatı" oluşturmaktadır. Buna göre ana hatları tespit edilmiş olan bir "Müslüman aile modeli"nden söz etmek mümkündür. Burada sorulması gereken, bu modelin nasıl oluşturulacağıdır. Bizce bunun sağlanabilmesi için Rasûlullah (s.a.s.)'in içerisinde yaşa-

¹⁹⁹¹ Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *el-Kebâir*, Beyrut, Dâru'n-Nedveti'l-Cedide, s.179.

dığı ve İslam'ı öğrettiği ilk nesle müracaat edilmesi, başta Hz. Ömer olmak üzere sahabe mantığından ilham alınması elzemdir.

Birçok yeniliklerin yaşandığı Hz. Ömer dönemi, aile ve toplum düzeni açısından da dikkat çekicidir. Bu on yıllık hilafet müddeti, Allah Rasûlü (s.a.s.)'in getirdiği yeni dinin aile yapısının, kadın-erkek münasebetlerinin, câhiliyye döneminde kadınların mahrum olduğu fakat İslam ile sahip oldukları yeni hakların tahkim edildiği bir dönem olmuştur. Denebilir ki, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetinden istifadeyle İslam'ın ana hatlarıyla tespit ettiği kadın ve erkeğin toplumdaki konumu, ailedeki rol ve fonksiyonu yerleşik bir anlayış halini bu dönemde almıştır.

Hz. Ömer'in bazı uygulamalarının onun örf anlayışını yansıttığı düşünülebilir. Bunların ne kadarlık bir kısmının Arap örf ve geleneğini yansıttığı, ne kadarının İslam'ın emir ve yasakları kapsamında değerlendirileceğinin analizinin yapılması Müslümanlar için ufuk açıcı olacaktır. Ayrıca asr-ı saadet dönemindeki ashabın aile içi münasebetlerinin iyi incelenmesi ve buralardan isabetli neticelerin çıkarılmasıyla çağımızın bireysel ve toplumsal sorunlarına çözüm bulunabilir.

Zikredilen örneklerde görüldüğü gibi Hz. Ömer'in aile anlayışı, akılcı, pratik, çözüm odaklı ve sonraki nesillerin durumunu hesap eder niteliktedir. Bu örneklerden istifadeyle evlilik ve aile hayatı hususunda bazı hususlar öne çıkarılabilir:

- Toplumun "sorumluluk alma" riskinden kaçmadan bekar ve dulları evlendirme gayretinde olması, diğer unsurlar yerine faziletin öne çıkarılması ve insanların faziletli insanlarla evlendirilmeye teşvik edilmesi,
- İş, meslek gibi sebeplerle bile olsa eşlerin birbirinden uzun süre uzak kalmamasının sağlanması,
- Eşlerin yaşadığı problemlerde etrafında onlara nasihat edecek olgun insanların bulunması,
- Evliliğin sosyolojik yönünün vurgulanması ve aileyle ilgili davranışların bireylerin özgürlüğü kadar toplumdaki etkisinin de öne çıkarılması,
- Eşler arasındaki mahrem sorunların çözümsüz bırakılmadan, öte yandan hayasızlığa da yol açmadan ima yoluyla dile getirilmesi ve çözüm aranması,
- Diğer taraftan aile mahremiyetinin ve başkasını ilgilendirmeyen aile içi münasebetlerin korunması,
- Aile fertlerinin harama bulaşmamaları hususunda titiz olunması,
- Meşrû olan taleplerde eş ve çocuklara verilen iznin, gayri meşrû olan karşısında bir tedbir olarak kullanılması,

- Hz. Ömer'in yaptığı gibi, çağımızda da pratik, akılcı, insan fıtratına uygun, toplumun örf ve kabullerine müsait tedbirlerin alınması ve aileyi koruyan adımların atılması, kalıcı neticelerin alınmasını sağlayacaktır.

Sözlerimi tamamlarken, Hz. Ömer'e dair yazılan bir kitapta, onun aile hayatına yer verirken şu ifadeler sıralanmıştır: "Hz. Ömer, zevcelerine ve çocuklarına aşırı düşkün değildi... Bu belki de kadın kısmına lüzumu kadar itibar etmemesinden ileri gelebilir..."¹⁹⁹²

Biz bu ifadelerin tam olarak gerçeği yansıtmadığı kanaatindeyiz. Zira Hz. Ömer'in sertliği kendi doğal tabiatı yanında İslamî hükümleri tavizsiz uygulama ve bir beşer takatince adaleti tesis ederek rıza-i ilâhîyi kazanma gayretinden neşet etmektedir. Bunun için kendisi söz konusu olduğunda birçok konuda fedâkarlık yapabilmiş, dîni emir ve yasaklarda ise taviz vermemeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, İsa "Erkeğe, Karısını Niçin Dövdüğü Sorulmaz" Rivâyetinin Merfû' Hadîs – Mevâkîf Hadîs İltibası Açısından Tahlili, y:13, s:26, Güz:2015-2, s.143-159.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Daru İbn Kesîr, Beyrut, 1987.
- Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Kâhire, Mektebetü'l-Hancî, 1988, thk. Abdusselam Harun, IV.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Beyrut, Dâru'l-Küttâbî'l-Arabî, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Zührî (ö.230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, el-Mektebetü'l-Hanci, thk. Ali Muhammed Ömer; Çeviri editörü: Adnan Demircan, vd. İstanbul, 2014, Siyer Yay.
- İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basrî (ö.262/875), Dâru'l-Fikr, 1989, thk. Fûheyem Muhammed Şeltut.
- M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, *Raşit Küçük, Riyâzü's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1997.
- Köktaş, Yavuz, *Günümüz Hadis Tartışmaları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Müslim, Ebu'l-Hasen el-Kuşeyî en-Neysâburî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut, Daru İhyai't-Türâsî'l-Arabî.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref (ö.676), *Riyâzü's-Salihîn*, thk. İsam Musa Hadi, Daru'd-Delîlî'l-Eseriyye, 2007, IV. bs.
- Numanî, Şibli, "El-Fârûk", Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, Çev: Prof. Dr. Talip Yaşar Alp, Hikmet Yay. İstanbul, 1986, IV. bs.

¹⁹⁹² Şibli Numanî, "El-Fârûk", Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, Çev: Prof. Dr. Talip Yaşar Alp, Hikmet Yay. İstanbul, 1986, IV. Bs. II, s.389-390.

Sallâbi, Ali Muhammed, *Faslu'l-Hitâb fî Sîreti İbni'l-Hitâb Emîru'l-Mu'minîn Ömer b. el-Hattâb Şahsiyyetuhu ve Asruhu*, Kâhire, 2002; Tercüme: Mehmet Akbaş, *Müminlerin Emiri Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Yaşadığı Çağ*, Ravza Yay., İstanbul, 2008.

San'anî, Abdürrezzak b. el-Hemmam, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, II. bs. Beyrut, 1982. (nşr: el-Meclisu'l-İlmî, Hindistan)

Sırma, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi*, Beyan Yay., İstanbul, I-III.

Sifil, Ebubekir, *Hazreti Ömer ve Nebvi Sünnet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2007.

Şâkir, Mahmut, *el-Fârûk ve Usretuhu*, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1997, I. bs.

Yusuf b. Hasan b. Abdülhadi ed-Dımaşkî (940/1533), *Mahzu's-Savâb fî Fezâilî'l-Emîri'l-Müslimin Ömer b. el-Hattâb*, thk. Abdülaziz b. Muhammed, Riyad, Advâu's-Selef, 2000.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *el-Kebâir*, Beyrut, Dâru'n-Nedveti'l-Cedîde.